
Tragédie malého státu: geostrategické perspektivy Česka podle ofenzivního neorealismu

JAN KOFROŇ

Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd, Institut politologických studií, katedra politologie, Praha, Česko (Charles University in Prague, Faculty of Social Sciences, Institute of Political Studies, Department of Politology, Prague, Czechia); e-mail: jan.kofron@fsv.cuni.cz

ABSTRACT **Tragedy of small power politics: geostrategic perspectives of Czechia through the lenses of offensive neorealism** – The article introduces theoretically deduced scenarios as an interesting method promising an enhanced practical relevance for social geography. The importance of scenarios is given by their affinity to planning, decision-making and their central position in countless public debates. The article illustrates the promises and deficiencies of scenario-building efforts by constructing scenarios of the Czech geopolitical future. The scenarios, which are based on the theory of offensive neorealism, show that in the case of U.S. withdrawal from Europe, Czechia will face a highly competitive and dangerous geopolitical environment. Unfortunately, if China continues to grow, such a future seems to be (according to the theory) inevitable. Offensive neorealism allows to identify the crucial factors of Czechia's current security situation and to outline the main contours of its geopolitical future. As a result, the theory provides an interesting springboard for a theoretical and application development of classical geopolitics.

KEY WORDS scenarios – geopolitics – offensive neorealism – theory – Czechia

KOFROŇ, J. (2016): Tragédie malého státu: geostrategické perspektivy Česka podle ofenzivního neorealismu. *Geografie*, 121, 2, 324–347.

Do redakce došlo v březnu 2015, přijato do tisku v prosinci 2015.

© Česká geografická společnost, z. s., 2016

1. Úvod

S koncem studené války mnozí uvěřili, že přinejmenším v Evropě došlo k proměně mezinárodního systému, že staré geopolitické uvažování prolnuté velmocenským soupeřením bylo překonáno (Sorensen 2001, Strange 1996, Ó Tuathail 1999). Tradiční (vojenská) rizika měla ustoupit rizikům novým, převážně nevojenským a globálně deterritorializovaným (Sorensen, 2001, Ó Tuathail 1999). Konec studené války byl často ztotožňován se začátkem opravdu kooperativních mezinárodních vztahů, jejímž ztělesněním se stane EU (Sorensen 2001). Ruský zábor Krymu v březnu 2014 následovaný nepřímou vojenskou podporou povstalců na východě Ukrajiny však naznačil, že tato proměna mezinárodního systému byla jen částečná, ne-li zcela iluzorní.

Tento geopolitický otřes otevřel širší otázky existenciální bezpečnosti Česka. Veřejná diskuse však zůstala na povrchu problému bez promyšlení dlouhodobých scénářů. Bez těch jsou však úvahy o možných řešeních nutně pochybné. Nemají-li být scénáře jen ad hoc úvahami, vyžaduje jejich konstrukce logickou kostru (v podobě teorie s jasnou kauzální strukturou) definující systém, aktéry a klíčové proměnné ovlivňující jejich chování. Níže proto, vycházející z teorie ofenzivního neorealismu, odvozuji několik scénářů geopolitického vývoje s přímými bezpečnostními implikacemi pro Česko (a fakticky i další státy ve středovýchodní Evropě).

Článek si klade tři cíle: (1) přispět do debaty o geopolitických vyhlídkách Česka zodpovězením dvou otázek: „Co zapříčinilo historicky unikátní míru vojenské bezpečnosti Česka v posledních dvou desetiletích?“ a „Za jakých okolností se tento stav změní?“; (2) ukázat na možnosti a úskalí aplikace kauzálních teorií pro tvorbu scénářů; (3) poukázat na přínos neoklasického geopolitického přístupu, který dosud nenašel mezi geografy pozitivní odezvu (viz Mamadouh 1998, Megoran 2010). Nepřímo článek představuje ofenzivní neorealismus, jehož využití bylo vynuceno absencí jasně vyspecifikované kauzální teorie z pera geografů – neoklasických geopolitiků. Současně, zřetelný geopolitický základ ofenzivního neorealismu (viz Toft 2005), jej činí zajímavým i pro geography hledající alternativu k dnes populárnímu kriticko-geopolitickému přístupu (blíže Mamadouh 1998, Ó Tuathail 1999).

Text se člení do čtyř částí. První diskutuje scénáře jakožto výzkumnou metodu. Druhá představuje logiku, klíčové proměnné a kritiku ofenzivního neorealismu. Na tomto teoretickém základě pak třetí kapitola odvozuje na základě distribuce mocenských kapacit v mezinárodním systému možné scénáře budoucího vývoje. Čtvrtá sekce pak diskutuje možné způsoby reakce Česka na danou situaci. Závěr pak, kromě shrnutí hlavních poznatků, stručně diskutuje otázku využitelnosti scénářů v geografii.

2. Scénář jako metoda

Předkládaná studie usiluje o vytvoření teoreticky odvozených scénářů. Článek tedy netestuje, ani nevyvíjí teorii, nýbrž aplikuje již existující teorii pro konstrukci scénářů. Zdůrazněme, že teoreticky odvozené scénáře (ze své podstaty) předpokládají, že i v sociální sféře lze hledat kauzální vztahy a na jejich základě budovat obecně platné teorie. Schopnost teorií pokrývat i budoucí případy pak umožňuje jejich využití pro formulaci politických doporučení (viz Chernoff 2007). Ačkoliv scénáře nabízejí zvýšení praktické relevance výzkumu, jejich teoretičtější diskuse v geografii prozatím chybí. Následující řádky proto stručně nastiňují jejich hlavní rysy.

Teoreticky odvozený scénář lze považovat za kombinaci tzv. interpretativní studie a kontrafaktuálu. Stejně jako interpretativní studie (dle definice Lijphardta 1971) není ani přímým testem teorie, ani pouhým ateoretickým popisem, nýbrž využívá teorie, za předpokladu její platnosti, jako analytického nástroje pro pochopení určitého jevu/mechanismu. Teorii obvykle aplikujeme na historickou událost (viz Eckstein 2007). Nic však nebrání její aplikaci na budoucí případy. Alternativní výstupy scénáře pak odvozujeme stejně jako v případě kontrafaktuálů, totiž manipulací proměnných v abstraktním světě teorie. Přitom výstupy by měly platit pro všechny (minulé i budoucí) případy, kde jsou zachovány základní předpoklady teorie (viz Sylvan, Majeski 1998; Junio, Mahnken 2013).

Jelikož se však scénář ještě neodehrál, nelze jej vnímat jako empirický případ, nýbrž jako alternativní svět myšlenkového experimentu (který může a nemusí nastat). Scénář tedy představuje specifický, na budoucnost orientovaný, kontrafaktuál¹ (Junio, Mahnken 2013). Zdůrazněme, že konstrukce kontrafaktuálu a tedy i scénáře se neobejde bez využití alespoň implicitní teorie (Lewis 1973, Fearon 1991). Žádoucí je však maximální explicitnost stran teorie, jejíž logika definuje klíčové aktéry, jejich cíle, vzájemné vazby atd. Teorie bez jasné kauzální struktury totiž nemůže sama o sobě plně vysvětlit logiku odvození scénáře. Vyplývá, že musela být využita třebaš nevědomky ještě jiná, čtenáři však neznámá, teorie. Jelikož scénář navždy zůstane rukojmím teorie (jejích chybných předpokladů, zjednodušení a dalších omezení), je lepší znát identitu pachatele (teorie).

Povaha využití teorie nakonec ovlivňuje i míru schematicnosti scénáře. Velké strukturální teorie (jako ofenzivní neorealismus či Wallersteinova teorie světových systémů) vytvářejí spíše schematické, základní scénáře. Teorie s užším záběrem sice nabízejí detailnější a plastičtější scénáře, bohužel však samy o sobě nemohou

¹ Byť se kontrafaktuální studie v sociální geografii začínají objevovat častěji (např. Hakfoort, Poot, Rietveld 2001; Dods 2008), jejich teoretičtější diskuse chybí (výjimkou Gilbert, Lambert 2010). Metodologové kontrafaktuály nejčastěji diskutují jako metodu testování a tvoření univerzálních teorií (Levy 2008, Fearon 1991), či hledání vysvětlení jedinečného případu (Levy 2008).

řící, za jakých podmínek dojde k výskytu strukturálních podmínek nezbytných pro realizaci specifických scénářů. I proto se tato práce orientuje na základní, schematické scénáře jakožto nezbytný předpoklad pro případné rozpracování sub-scénářů detailnějších.

Zdůrazněme, že předpoklad platnosti teorie nezbytný při formování scénáře znamená, že na jeho základě nelze vyvozovat závěry o empirické platnosti teorie. Lze však odhalit její vnitřní nekonsistenci, nedostatečně specifikovaná místa a naznačit limity širě a detailnosti predikcí za optimálních podmínek myšlenkového experimentu.² Optimalitou podmínek se rozumí předpoklad, že teorií neuvažované proměnné významně neovlivňují výstupy. Vyplyvá, že scénáře musíme vnímat kriticky jako Weberovské ideální typy. Je-li však výchozí teorie empiricky silná, potom se skutečné trajektorie vývoje významně přiblíží odvozeným scénářům. Je-li výchozí teorie empiricky slabší, mohou scénáře alespoň definovat extrémní (např. nežádoucí) možnosti vývoje. Zdůrazněme, že scénáře dávají pouze podmíněné předpovědi typu „když A, pak O, když B, pak I“. Přitom odhadnutí pravděpodobnosti realizace stavů A či B může být velmi obtížné.

3. Ofenzivní neorealismus: tragédie velmocenské politiky

Ač hojně diskutován v mezinárodních vztazích, unikl ofenzivní neorealismus i přes svůj silný geopolitický základ pozornosti politických geografů (výjimkou Megoran 2008). Následující odstavce proto představí základní logiku teorie, její geopolitický substrát a hlavní kritiku teorie.

3.1. Teorie

Všechny neorealistické teorie spojuje důraz na roli anarchické struktury mezinárodní politiky. Anarchickou strukturou rozumíme prostředí bez státům nadřazené entity schopné vynutit právo a bezpečnost (blíže Walt 1979, Mearsheimer 2001). Na rozdíl od jiných neorealistických teorií však dle ofenzivního neorealismu anarchická struktura nutí státy usilovat nejen o uchování, nýbrž o maximalizaci jejich moci, což vytváří extrémně konfliktní prostředí.

Logický rámec ofenzivního neorealismu vytyčuje pětice základních předpokladů (Mearsheimer 2001, s. 30–32): (1) státy jsou racionální (kalkulující) aktéři, (2) usilující o přežití, (3) v anarchickém prostředí, (4) bez možnosti poznat

² Jelikož tvoření scénářů rozvíjí schopnost deduktivně pracovat s teoriemi, nabízí se využití ve výuce pro ověření pochopení logiky teorie a vlivu klíčových proměnných (Junio, Mahnken 2013).

(budoucí) úmysly ostatních mocností, (5) přičemž všechny mocnosti disponují ofenzivními kapacitami. Z toho vyplývá, že v anarchickém systému bývá jedinou garancí přežití vojenská síla. Jelikož vojenská síla určená pro obranu jednoho téměř nevyhnutelně ohrožuje druhého, státy musí bedlivě sledovat změny v rozložení moci v systému. Jejich minimálním cílem je nepřipustit vznik výrazně silnějšího státu (hegemonu), který by je mohl beztržně zničit.

Vycházejí z předpokladu, že tento cíl sdílí většina států, defenzivní neorealisté (Waltz 1979, Walt 1985, Glaser 2010) tvrdí, že usilování o hegemonii je sebezničující a iracionální. Jakkoliv je tedy válka (i velmocenská) v anarchickém systému možná, struktura sama k velmocenským válkám státy obvykle netlačí. Tito autoři vysvětlují systémové války iracionální politikou (Glaser 2010, Van Evera 1998) či zkresleným vnímáním reality (Jervis 1976). Ofenzivní neorealisté však nabízí dva protiargumenty. Za prvé, fungování aliancí je zamořeno běžnými problémy kolektivních akcí (viz Olson Zeckhauser 1966, Walt 1985, Kaufman a kol. 2007). Není tedy jasné, zda aliance proti agresorovi vznikne a zda bude efektivní. Přínejmenším lze pochybovat, že koalice zajistí přežití všech svých členů. Mnohdy teprve zničení určitého státu přiměje ostatní mocnosti aktivně čelit agresorovi (např. osud Československa a Polska na konci třicátých let). Za druhé, i přes řadu překážek se některým státům podařilo získat (regionální) hegemonii (antický Řím, stát Čchin, USA, blíže Kaufman a kol. 2007, Elman 2004). Navíc, opakující se pokusy o získání hegemonie (v moderní Evropě: SSSR, nacistické a císařské Německo, Napoleonova Francie) ukazují, že řada států nepovažuje hegemonii za nedosažitelnou. Lákavost hegemonie spočívá v tom, že v ní chybí rovnocenní soupeři a tedy i významné vnější hrozby. Pro takto lákavou pobídku se vyplatí riskovat v extrému i velmocenskou válku.

Problémy ve fungování aliancí tedy jednak nutí státy (i ty usilující pouze o bezpečnost) maximalizovat svou relativní moc, neboť čím silnější budou, tím spíše nebudou napadeny, či dokonce poraženy. A zároveň tyto problémy vytvářejí příležitost k získání hegemonie. Výsledkem je mimořádně soupeřivý systém, v němž jsou všechny mocnosti ve své podstatě revizionistické a tedy potenciálně nebezpečné. To však neznamená, že ofenzivní neorealismus předepisuje neuváženou agresi. Agrese vedoucí k izolaci, větším ztrátám než ziskům a dlouhodobému oslabení je kontraproduktivní. Přesto vykresluje zvolená teorie mimořádně pesimistický obraz mezinárodní politiky, kde strukturální tlaky vedou neodvratně ke konfliktu.

3.2. Proměnné

Hlavní nezávislou proměnou teorie je síla, respektive její relativní držba mezi státy. Ta ovlivňuje dvě závislé proměnné nacházející se na dvou hladinách analýzy

(viz tab. 1). Na úrovni států ovlivňuje jednak rizika, jímž čelí, a v návaznosti vytváří pobídky pro jejich specifické zahraniční politiky. Na systémové úrovni pak distribuce moci ovlivňuje konfliktnost, jakož i stabilitu systému. Pro náš následující výklad jsou klíčové první dvě systémové konfigurace (distribuce moci): balancovaná a nebalancovaná multipolarita³.

Balancovanou multipolaritu lze definovat jako systém s alespoň třemi mocnostmi, přičemž rozdíl mezi nejsilnějším a druhým nejsilnějším státem není výrazný. Tento systém charakterizuje mocenská rivalita doprovázená vytvářením ad hoc aliancí proti aktuálním hrozbám. Systém je nestabilní, se sklony ke konfliktům. Agresivitu mocností však omezuje fakt, že žádná nemá dostatečnou sílu, aby dokázala porazit více než jednu nepřátelskou mocnost. Díky tomu jsou šance na získání hegemonie malé. Naopak šance vyvažovaných koalic na úspěch jsou poměrně velké. Hlavním cílem mocností v této konfiguraci je nepřipustit vznik výrazně silnějšího státu a tedy i přerod systému do nerovnovážné multipolarity. Souvisejícím cílem je pak nezaplatit za toto úsilí přílišnou cenu (např. v podobě ekonomického vyčerpání), což vede ke snaze přesouvat zodpovědnost za nákladné udržování rovnováhy na ostatní mocnosti. Případný úpadek jedné z mocností, či naopak její přílišné posílení (umožněné např. váhavostí ostatních mocností) přitom může vést k vyformování nerovnovážné multipolarity.

Nerovnovážná multipolarita se vyznačuje přítomností jedné, výrazně silnější, obvykle mimořádně agresivní mocnosti – tzv. potenciálního hegemonu. Bude-li se potenciální hegemon domnívat, že dokáže rychle a bez enormních ztrát porazit zbývající mocnosti, a stát se tak hegemonem unipolárního systému, rozpoutá závody ve zbrojení či zahájí systémovou válku. Jedná se tedy o mimořádně nestabilní a konfliktní systém. Vyplývá, že pro menší mocnosti je hlavním cílem zamezit dalšímu posílení potenciálního hegemonu. Naopak potenciální hegemon usiluje o izolaci zbývajících mocností a jejich vyřazení z velmocenské hry. V případě úspěchu se potenciální hegemon stane skutečným (regionálním) hegemonem s nejvyšší možnou mírou bezpečnosti. Naopak osud ostatních států by závisel na libovůli tohoto hegemonu.

Klíčovou otázkou je konceptualizace síly. Mearshseimer (2001, s. 60–81) nabízí dvě pojetí. V prvním se jedná o moc potenciální, ekonomickou. Lze jí operationalizovat například jako relativní podíl na HDP. Ve druhém pojetí se jedná o moc aktuální, vojenskou. Vojenská moc je samozřejmě z pohledu teorie vzhledem

³ Alternativní a velmi stabilní konfiguraci představuje bipolarita. Jelikož v bipolaritě jsou právě dvě vzájemně se ohrožující mocnosti, není pochyb o tom, kdo je hrozbou. To sice vede k trvalé rivalitě mezi dvěma mocnostmi, ty však nemohou přenášet zodpovědnost za vyvažování na jiné, neboť v systému (krom protivníka) jiná mocnost není. Nepřítomnost problémů spojených s alianční politikou tedy činí systém mnohem předvídatelnějším a tedy i stabilnějším (viz Waltz 1979, Mearshseimer 2001).

Tab. 1 – Systémy a aktéři pohledem ofenzivního neorealismu

Systém	Výstup	Aktér	Rizika	Chování
<p>Vyvážená multipolarita (tři a více podobně silných mocností)</p>	<p>Nestabilita, omezené soupeření, klasická mocenská rivalita – alianční politika</p>	<p>Mocnost</p>	<p>Nerozpoznání vzniku potencionálního hegemonu → náhlý vznik nevyvážené multipolarity; vyčerpání dlouhodobým vyvažováním.</p>	<p>Opatrná snaha získat více, či vyvažovat aktuálně nejsilnější/nejnebezpečnější mocnosti.</p>
<p>Bipolarita (dvě podobně silné mocnosti)</p>	<p>Spíše stabilní, byť soupeření mezi dvěma mocnostmi – převažuje vnitřní udržování rovnováhy</p>	<p>Mocnost</p>	<p>Neschopnost pokračovat ve vyvažování a zhroucení ekonomiky → přechod k unipolaritě</p>	<p>Snaha vyvažovat aktuální/lokální agresory, nejsou-li, pak neutralita.</p>
<p>Nevyvážená multipolarita (tři a více mocností, jedna výrazně silnější)</p>	<p>Extrémně nestabilní, výrazné tendence k soupeření, pravděpodobnost systémové války</p>	<p>Stát</p>	<p>Přecenění ochrany poskytované jednou z mocností vůči agresí druhé mocnosti, agrese spřátelené mocnosti.</p>	<p>Vnitřní vyvažování: kontrola strategicky významných oblastí (sfér vlivu) pomocí aliancí s menšími státy.</p>
<p>Unipolarita (jediná mocnost v regionálním systému)</p>	<p>Udržování stabilní, rovnováhy nemožné. Zachování míru závisí na chování hegemonu.</p>	<p>Potenciální hegemon</p>	<p>Ukvapená válka vedoucí k prohře, nebo promeškání okna příležitosti a návrat do balancované multipolarity.</p>	<p>Spolupráce s jednou z mocností a snaha využít freeridingu; lavírování mezi mocnostmi či neutralita – výhodné jen ve specifických podmínkách (např. na periferii systému).</p>
<p>Regionální multipolarita (více mocností v regionálním systému)</p>	<p>Stát</p>	<p>Mocnost</p>	<p>Agrese potenciálního hegemonu; neschopnost zformovat efektivní alianci → přeměna v unipolaritu.</p>	<p>Vojenské posilování; snaha rozvrátit existující aliance. Vyřadit jednu (či více) z mocností a změnit systém v unipolární.</p>
<p>Regionální multipolarita (více mocností v regionálním systému)</p>	<p>Stát</p>	<p>Mocnost</p>	<p>Agrese potenciálního hegemonu či mocnosti (může se jednat o preventivní útok).</p>	<p>Snaha posílit a zformovat alianci proti potenciálnímu hegemonovi.</p>
<p>Regionální multipolarita (více mocností v regionálním systému)</p>	<p>Stát</p>	<p>Regionální hegemon</p>	<p>Agrese potenciálního hegemonu v jiném regionu</p>	<p>Vyvažování proti aktuální hrozbě.</p>
<p>Regionální multipolarita (více mocností v regionálním systému)</p>	<p>Stát</p>	<p>Stát</p>	<p>Konfrontace s regionálním hegemonem</p>	<p>Kontrola regionu, snaha zamezit vzniku regionálního hegemonu v jiném regionu.</p>
<p>Regionální multipolarita (více mocností v regionálním systému)</p>	<p>Stát</p>	<p>Stát</p>	<p>Konfrontace s regionálním hegemonem</p>	<p>Snaha nerozhněvat regionálního hegemonu.</p>

Zdroj: na podkladě Mersheimera (2001); poznámka: pojem „stát“ zde označuje pouze teritoriální aktéry slabší, než jsou mocnosti.

k anarchickému prostředí rozhodující. Dojde-li k válce (či její hrozbě), potom je to právě vojenská moc, která rozhodne o úspěchu a neúspěchu. Nicméně vojenskou sílu přinejmenším ve střednědobém horizontu omezuje ekonomická základna. Stát sice může na určitý čas vygenerovat (např. masovou mobilizací a zavedením válečné ekonomiky) enormní vojenskou sílu, nicméně udržení takovéto síly po delší dobu povede k ekonomickému zaostávání, či přímo krachu (viz osud Německa v první světové válce a SSSR ve válce studené). Vzhledem k tomu, že se tato práce zaměřuje na dlouhodobý výhled a na obecné systémové tlaky, dává smysl orientovat se na sílu potenciální.

Z výše řečeného tedy zároveň plyne, že dle teorie vnitřní uspořádání státu (např. demokracie vs. diktatura) neovlivňuje hlavní rysy zahraniční politiky. Maximálně ovlivní formu akcí, jejich (ne)zdůvodnění před veřejností apod. Přirozeně stát může, např. z ideologických příčin, jednat proti diktátu anarchické struktury. Trvání a míra takovýchto odchylek však bude omezena tím, že stát za ně zaplatí ztrátou své relativní ekonomické či vojenské moci. Není-li stát extrémně bohatý a mocný, nebude tedy schopen dlouhodobě jednat proti diktátu struktury, aniž by ohrozil svou bezpečnost a prosperitu.

3.3. Geopolitický argument teorie

Důraz na vojenskou sílu vede ofenzivní neorealismus k silně geopolitickému pohledu zdůrazňujícímu existenci několika polouzavřených mezinárodních systémů. Dle Mearshiemera je projekce vojenské moci významně ztížena velkými vodními plochami. Jejich překonání totiž vyžaduje (1) sofistikovanou a drahou námořní techniku (která logicky ukrojí z prostředků pro pozemní síly) a (2) samotný proces vylovení je extrémně náročný a proti jinému, než extrémně slabému protivníku silně riskantní (blíže Mearsheimer 2001, s. 119–126). Mocnosti se proto nejvíce obávají vývoje ve svém vlastním regionu, odkud může hrozit pozemní invaze. Moc vzdálených států oddělených vodními plochami (oceány) není obvykle podstatná (obdobně Walt 1985).⁴

Dle teorie tedy existuje několik regionálních systémů oddělených vodními plochami, nebo (téměř) neosídleným územím. Za normálních okolností tyto regiony fungují na rovině velmocenské politiky poměrně odděleně. Objeví-li se však v nějakém regionu hegemon, nemusí již svou armádu přizpůsobovat regionálním ohledům a může se pokusit ovládnout území i mimo svůj region. Existují-li však v jiných regionech relevantní mocnosti, potom by se s ohledem na výše naznačené

⁴ Samotné letecké či raketové úderky nenahradí pozemní armádu, je-li cílem obrana, zábor a kontrola území, či svržení nepřátelského režimu (Mearsheimer 2001, souhlasně Pape 1996, Posen 2000, Biddle 2004).

limity projekce vojenské moci jednalo o nákladný a pravděpodobně neuskutečnitelný cíl. Základním cílem regionálního hegemonu se tudíž stává nepřipustit vznik regionálního hegemonu v jiném regionu. Dokud totiž budou v ostatních regionech alespoň dvě velmoci, budou muset soupeřit mezi sebou a nebudou schopny přímo ohrozit již existujícího regionálního hegemonu.

Regionální hegemon proto v regionech s potenciálním hegemonem hájí zájmy slabších mocností (viz USA ve studené a obou světových válkách). Většina států v multipolárních regionech tedy nepovažuje vzdáleného regionálního hegemonu i přes jeho mimořádnou sílu za hrozbu, nýbrž za spojence proti mnohem akutnější hrozbě v podobě blízkého potenciálního hegemonu. Naopak pro potenciálního hegemonu je přítomnost mimo-regionálních mocností nepřijatelná a pokusí se je z regionu vytlačit. Proto USA v souladu s Monroeovou doktrínou vytlačily evropské mocnosti ze západní polokoule v 19. století. Podobně se imperiální Japonsko pokusilo (neúspěšně), prosadit tzv. „Monroeovu doktrínu pro Asii“ (Laš, Baar 2014, s. 374). Vyplývá, že mezi USA a jakýmkoliv potenciálním hegemonem lze očekávat stupňující se konfrontaci, nákladné zbrojení a případně i válku.

Klíčové je, že dle Mearsheimera (2001 a 2010) právě přítomnost USA v Evropě potlačuje působení anarchické struktury a je tedy příčinou historicky unikátní bezpečnostní situace. Ač nyní omezené, konvenční a jaderné síly USA v západní Evropě (1) umožňují Německu nezbroit, (2) pročež jej ostatní státy nevnímají jako aktuální vojenskou hrozbu a (3) zároveň tlačí Rusko ke zdrženlivosti. Přítomnost USA tedy zformovala (nejenom) pro Česko příznivé geopolitické prostředí. Následující sekce se proto pokouší modelovat scénáře udržitelnosti amerického angažmá v Evropě.

3.4. Kritika ofenzivního neorealismu

Než přistoupíme k vlastním scénářům, je nezbytné alespoň krátce nastínit kritiku ofenzivního neorealismu. Jelikož teorie dosahuje úspěšnosti a elegance za cenu radikální redukce počtu proměnných, nepřekvapí, že se dočkala značné kritiky. Zástupci liberalismu a konstruktivismu (myšleno teorií mezinárodních vztahů) kritizují opomíjení významu institucí a ekonomické provázanosti (např. Keohane, Martin 1995), norem a idejí (Wendt 1999, Megoran 2008), či nezohlednění efektu tzv. „demokratického míru“ (viz Doyle 1997, Kinsella 2005, protiargument Rosato 2003, Gowa 2011). Defenzivní neorealisté pak mj. zdůrazňují, že lze rozpoznat útočné a obranné zbraně (Glaser 2010). Státy proto mohou pořízením určitého typu výzbroje omezit své útočné schopnosti, a signalizovat tak své úmysly, což může snížit mezinárodní napětí (Glaser 2010, protiargument Lieber 2011). Rozsahová omezení bohužel neumožňují rozvést výše zmíněné body. Proto se níže zaměříme na dvě obecné výtky.

Především lze teorii kritizovat jako přespříliš pesimistickou, nadhodnocující možnost konfliktu. Tato kritika by byla naprosto oprávněná, pokud by práce měla sloužit jako výlučný podklad pro zahraniční a bezpečnostní politiku Česka. Práce však usiluje o představení jednoho z možných pohledů na geopolitickou budoucnost, přičemž lze tvrdit, že české myšlení (akademické i politické) je dominantně anti-geopolitické (viz Drulák 2006). Využití ofenzivního neorealismu tedy usiluje o korekci tohoto jednostranného (snad příliš optimistického) pohledu upínajícího se na roli institucí a norem. Zároveň, jelikož se článek pokouší propagovat odvozování scénářů z kauzálních teorií, je výhodné pro srozumitelnost využít teorie s omezeným počtem proměnných.

Za druhé, někteří argumentují (viz Pashakanlou 2014), že ofenzivní neorealismus ztratil svou relevanci. USA díky své převaze nejsou vystaveny silným strukturálním tlakům, pročež mohou jednat i proti předpokladům teorie. Jakkoliv lze s uvedeným částečně souhlasit, nelze z toho vyvodit, že by přestaly platit obecné principy teorie. USA sice měly v uplynulých dvou desetiletích širší možnosti než např. v době studené války, i v jejich případě však existovaly limity moci (otázky Ruska a Číny). Nelze tedy mluvit o globální hegemonii USA. Zároveň i USA nesly následky některých neuvážených a velmi nákladných akcí (např. invaze do Iráku), což omezuje jejich relativní převahu. Jak navíc ukazuje následující část, výrazná převaha USA může v následujících dvou dekádách skončit, což by zesílilo strukturální tlaky působící na USA a podtrhlo relevanci ofenzivního neorealismu. Přesto zopakujeme, že níže odvozené scénáře nutně odrážejí problémy a nedostatky využití teorie.

4. Dvě proměnné, čtyři scénáře, třikrát jinak bez USA

Jak bylo řečeno výše, historicky výjimečná míra stability bez výrazného mocenského napětí přetrvává v Evropě zásluhou přítomnosti USA. Jejich případný odchod⁵, či přesněji fyzická neschopnost, či zjevná nevěle vojensky pomoci evropským spojencům v případě krize by vedl k návratu tradičního mocenského soupeření. Pro Česko by taková varianta byla krajně nebezpečná vzhledem k naší ekonomické i vojenské slabosti, jakož i geopolitické pozici mezi Ruskem a Německem. Otázka proto zní: Za jakých okolností lze čekat odchod USA z Evropy? Jak ukážeme níže, rozhodující bude: (1) zda se vyskytne v jiném regionu potenciální hegemon

⁵ Dle mého názoru lze i přes značné omezení sil USA v Evropě mluvit o jejich regionální přítomnosti. (1) USA zde stále udržují část svého jaderného arzenálu, (2) výrazné omezení počtu amerických jednotek dislokovaných v Evropě je třeba vnímat v kontextu mnohdy radikálního zmenšení většiny armád v regionu a (3) existující základny a infrastruktura by umožňovaly posílení zámořskými jednotkami v případě krize.

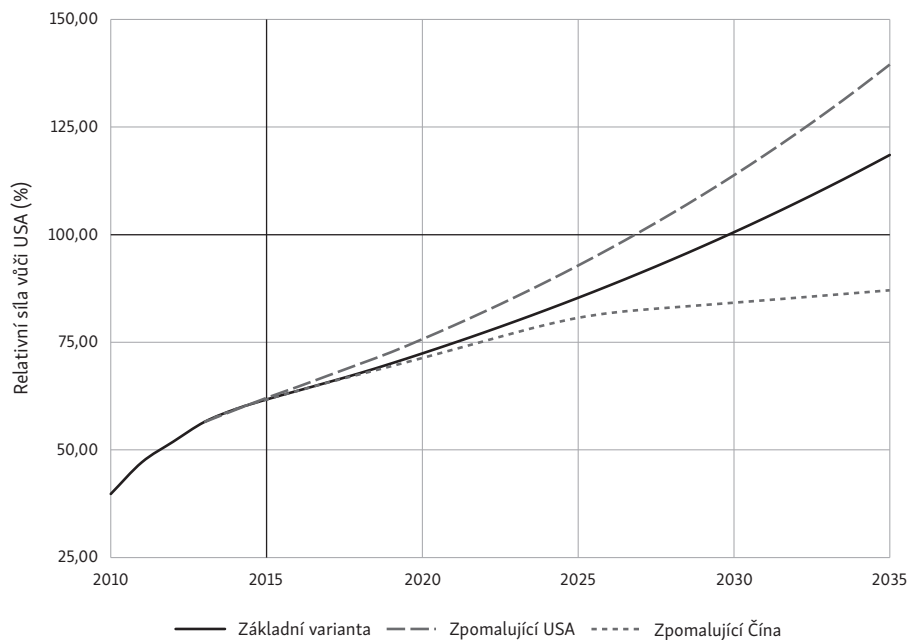
s takovou silou, že USA usilující o jeho zadrženi budou nuceny omezit své závazky v dalších regionech a (2) vnitropolitická strategická preference USA.

Zopakujme, že dle ofenzivního neorealismu usilují USA o zamezení vzniku jiného regionálního hegemonu. Jeho vznik však v Evropě nehrozí. Německo sice ekonomicky převyšuje ostatní mocnosti, nicméně rozdíl není extrémní (Kofroň 2016). Zároveň Německo nevlastní jaderné zbraně a jeho vojenské výdaje jsou mezi evropskými mocnostmi nejnižší (viz *Military Balance* 2013). Neorealisté (Mearsheimer 2010) proto považují přítomnost USA v Evropě za zbytečnou (z pohledu USA). Nicméně, absence potenciálního hegemonu v jiných regionech kombinovaná s výraznou ekonomickou převahou dovozovala, aby USA garantovaly Evropanům bezpečnost i po skončení studené války, aniž by to ohrozilo jejich strategické zájmy.

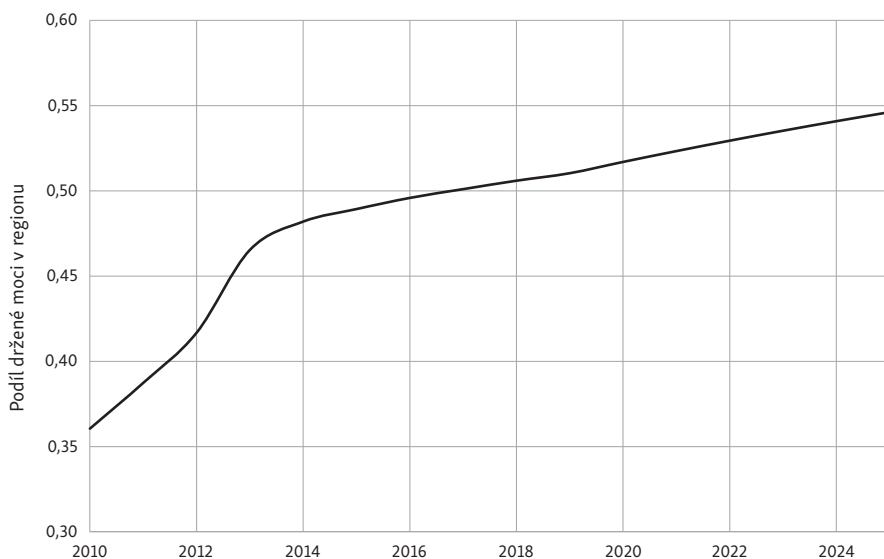
Na rozdíl od Evropy, Jihovýchodní Asie zřetelně směřuje k nerovnovážné multipolaritě. Čína zažívá v posledních dvaceti letech rychlý ekonomický rozvoj. Odpovídal-li ještě v roce 2010 její (nominální) HDP 39 % amerického, dle předpovědi MMF to v roce 2019 bude již 71 %. Vydrží-li tento trend, stane se Čína největší ekonomikou světa v roce 2030 (obr. 1). Jelikož další regionální mocnosti buď stagnují (Japonsko), rostou pomaleji než Čína (Jižní Korea, Vietnam), či rostou z mnohem nižšího základu (Indie), Čína se v horizontu deseti let zřejmě stane potenciálním hegemonem (obr. 2) a dle zde využití teorie se pokusí region ovládnout (jakmile přetaví svou ekonomickou sílu do síly vojenské). Jak ukazuje obrázek 2, lze čekat, že již kolem roku 2020 bude Čína držet 50 % ekonomické moci v regionu s výhledem na další byt pomalejší posilování. Zde bohužel narážíme na nejasnou specifikaci teorie. Zatímco pro (multipolární) kontinentální regiony se za prahovou hodnotu potenciální hegemonie považuje držba 35–40 % moci (viz Mearsheimer 2001; Levy Thompson 2005), v případě námořních regionů prozatím nebyl učiněn pokus o její určení.⁶ V každém případě, čím silnější Čína, tím nákladnější bude její balancování, což přímo ovlivní schopnost USA angažovat se v Evropě.

Nicméně, jak ukazuje např. Beckley (2012), budoucnost čínského růstu zůstává nejistá. Předně, čínská ekonomika rostla z nízkého základu a není jisté, zda udrží tempo růstu i v odlišných mzdových, demografických a politických podmínkách (viz i Prime 2012). Zároveň čínský technologický rozvoj je dle Beckleyho (2012, s. 67–69) omezený, neboť většina pokročilých technologií je importována západními firmami a není jisté, zda Čína bude s to zahájit autonomní program inovací (detailněji např. Lin, Wang 2009). Zároveň čínský vědecký rozvoj, ač kvantitativně

⁶ Práh by měl ležet výrazně výše, neboť Potenciální hegemon čelí problémům s projekcí síly přes vodní plochy, což umožňuje obranu i výrazně slabším státům. Tytéž problémy v projekci síly však omezují podporu, již si navzájem mohou poskytnout menší státy oddělené vodními masami čelící potenciálnímu hegemonovi.

Obr. 1 – Relativní síla Číny vůči USA 2010–2035, tři varianty. Základní varianta vychází z protažení výhledu z dat MMF. Alternativní varianty pak pracují se zpomalením růstu USA či Číny. Zdroj: viz online datová příloha A.

Obr. 2 – Podíl moci držené Čínou (ve východní Asii). Definice regionu viz on-line příloha B. Předpověď vychází z dat MMF a protažení očekávaných trendů do roku 2025. Zdroj: online příloha B.

Tab. 2 – Čtyři scénáře

		Relativní posilování Číny vůči USA	
		Čína > USA	USA > Čína
Strategická preference USA	Isolacionismus	USA se angažují jen v jv. Asii. Balancování může být efektivní i při výrazném mocenském posílení Číny. <i>Implikace: Česko bez bezpečnostních záruk mezi Ruskem a Německem.</i>	USA dobrovolně opouští Evropu, soustředí se na JV Asii. <i>Implikace: Česko bez záruk. V případě vzniku potenciálního hegemonu lze předpokládat, že USA budou (schopny) intervenovat v Evropě.</i>
	Globální intervencionismus	Snaha o globální angažovanost jen zvýrazní relativní sílu Číny. V delším horizontu přehodnocení strategické preference → izolacionismus. <i>Implikace: Česko se závazkem USA, avšak s hrozbou náhlého opuštění.</i> <i>Dlouhodobě nestabilní scénář.</i>	USA, globální policista. Velké, leč zvládnutelné náklady. <i>Implikace: Česko s udržitelným závazkem USA, který nemá strategický základ.</i> Riziko: Únava a nespokojenost americké společnosti s permanentní válkou → „isolacionismus“. Náklady na globální angažovanost zpomalí ekonomiku → „Čína > USA“.

Zdroj: vlastní zpracování

působivý, je často dosahován pomocí plagiátorství apod. (Beckley 2012, s. 64–66) Obtížnost předpovědi budoucího růstu Číny (vůči USA) v dlouhodobém výhledu nás nutí zvažovat jak alternativu dramaticky posilující Číny, tak Číny rostoucí mnohem pomalejším tempem. Nicméně i kdyby po roce 2025 došlo ke zpomalení čínského růstu (viz příloha A, <http://geografy.cz/sbornik>), čínský HDP již bude dosahovat 80 % amerického (tj. dvojnásobku dnešního stavu).

Vedlejší proměnnou pak je (domácí) strategická preference USA. Mohla by zaznít námitka, že v dlouhodobém horizontu se dle ofenzivního neorealismu strategické preference přizpůsobí strukturálním tlakům (opak by teorii vyvracel). Přinejmenším v krátkodobém horizontu však strukturální tlaky nemusí být zjevné nebo mohou odpovědné elity (mylně) doufat v jejich brzké pominutí. Jakkoliv tedy domácí strategickou preferenci v dlouhodobém horizontu ovlivňují (ba determinují) strukturální tlaky, dává smysl ji v tento okamžik uvažovat jako (struktuře) exogenní proměnnou.

Tabulka 2 shrnuje interakci těchto dvou klíčových proměnných (relativního posilování Číny vůči USA a strategické preference USA). Vznikají tak čtyři scénáře s rozdílnými důsledky pro bezpečnost Evropy a potažmo i Česka. Přitom čtvrtý scénář je, jak dále ukážeme, dlouhodobě nestabilní.

4.1. Scénář I: Silné a intervencionistické USA

Udrží-li si USA nad Čínou převahu, budou moci zároveň udržovat rovnováhu s Čínou i udržovat vojenskou přítomnost v jiných regionech. Pro Evropu by to znamenalo odsunutí tlaku anarchické struktury. Pro Česko a další menší evropské státy se jedná o nejlepší možný scénář. Jelikož však setrvání USA v Evropě nebude diktováno strategickou nutností, nýbrž např. ideologickými preferencemi, je možné, že USA budou na oplátku za poskytnutí bezpečnostních záruk požadovat součinnost s jejich politickou linií, např. v podobě aktivní podpory intervencí v periferních regionech.

Rizikem tohoto scénáře je, že armády menších států budou: (1) výlučně formovány pro působení v mimo-regionálních (nízko-intenzivních) misích, které samy o sobě nemají strategický význam a (2) vzhledem k absenci přímých hrozeb malé a podfinancované. Pokud by USA nakonec z Evropy odešly (viz níže), ponechalo by to menší státy se zcela neadekvátními armádami v rizikovém prostředí.

Zároveň bezvýhradná podpora (neokonzervativní) intervencionistické politiky (k té blíže Miller 2010) může vést k opaku zamýšleného. USA bezvýhradně podporovány svými spojenci totiž mohou zabřednout do vleklých a nákladných válek na periferii. Výsledkem nebude mocenský či ekonomický zisk, nýbrž (1) rozčarování a únava americké veřejnosti z nekončících konfliktů a zvolení izolacionistické politické reprezentace, nebo (2) ekonomické vyčerpání a zpomalení vedoucí k relativnímu posílení Číny. V obou případech tedy bezvýhradná podpora přemrštěného intervencionismu může paradoxně uspíšit odchod USA z Evropy.

4.2. Scénář II: Silné a izolacionistické USA

Výše nastíněná možnost vítězství izolacionismu v USA, přičemž však Čína neporoste výrazně rychleji než USA, definuje druhý scénář. V tomto případě se dle využití teorie do Evropy navrátí tradiční mocenské soupeření a za určitých okolností lze očekávat rozpad EU (blíže Rosato 2011). Z pohledu evropských mocností však nejde o katastrofický scénář hned ze dvou důvodů: (1) jelikož se nezdá, že by se v Evropě měla vyformovat nerovnovážná multipolarita, je pravděpodobné, že nedojde k systémovému konfliktu; (2) USA budou díky své síle stále schopny zasáhnout v případě nástupu potenciálního hegemonu. Pro menší státy však scénář nese značná rizika. Rovnovážná multipolarita totiž nevyklučuje omezené války (mocností proti menším státům). Bohužel, relativní bezvýznamnost menších států znamená, že ani (hrozba) jejich zničení nemusí vést k vytvoření efektivních aliancí, či k návratu USA do Evropy.

Jakkoliv by šlo o zásadní geopolitickou změnu, relativní americká převaha by umožňovala postupné americké stahování, což by i menším aktérům poskytlo čas

k přízpusobení se – výstavbou armád, vytvářením nových aliancí atd. Jistý problém spočívá v tom, že v rovnovážné multipolaritě nemusí být jasné, kdo představuje největší hrozbu, což ztěžuje formování dlouhodobějších bezpečnostních politik.

4.3. Scénář III: Silná Čína, izolacionistické USA

Nejrizikovější scénáře vznikají, poroste-li Čína rychleji než USA. V tomto případě totiž USA budou muset již v horizontu jedné dekády radikálně navýšit svou vojenskou přítomnost v Jihovýchodní Asii. Vzhledem k námořnímu charakteru regionu Jihovýchodní Asie bude třeba investovat značné sumy do rozvoje námořnictva. Z pohledu USA by bylo logické zaměřit se výhradně na Čínu a ostatní regiony opustit. Na rozdíl od předchozího scénáře by proto USA nemohly rychle a efektivně znovu vstoupit do Evropy. Relativní síla Číny by si totiž žádala velký díl amerických zdrojů. Logicky by zbývalo méně sil na intervenci v Evropě. Tento fakt by byl zvýrazněn i výše zmíněnou nutností posílit námořnictvo na úkor pozemních sil. Bohužel námořní síla je ve vztahu k případnému konfliktu v Evropě sekundární (viz Mearsheimer 2001). Přitom znovuvybudování silné pozemní armády by vyžadovalo čas, což by případnému agresoru poskytlo lákavé okno příležitosti.

Dramatický růst Číny však vytváří další komplikaci. Čím slabší USA budou vzhledem k Číně, tím více se budou muset spoléhat na spojence v asijském regionu. Přitom potenciálně velmi významným spojencem je Rusko. Podle logiky ofenzivního neorealismu se Rusko a USA neodvratně stanou spojenci, bude-li Čína nadále posilovat. Rusko (zcela přirozeně) bude za svou pomoc požadovat určitou protislužbu, např. volnou ruku ve středo-východní Evropě. Jelikož je dle této teorie zamezení vzniku druhého regionálního hegemonu prvořadým cílem USA, je pravděpodobné, že by Rusko s takovým přáním uspělo. I zde tedy rizika padají zejména na menší státy středovýchodní Evropy.

4.4. Scénář IV: Silná Čína, intervencionistické USA

Paradoxně nejkatastrofičtější scénářem je kombinace silné Číny a intervencionistické Ameriky. Scénář je totiž dlouhodobě nestabilní. Čím více se USA zapletou do strategicky bezvýznamných (ale nákladných) šarvátek na periferii, tím těžší bude balancování sílčí Číny v dlouhodobém výhledu. Dříve či později USA narazí na strop svých vojenských a ekonomických možností a budou muset radikálně změnit svou politiku. Co je horší, takové imperiální přepětí může vést k zvýraznění diferenciálního růstu Číny a USA, což znamená, že jejich poměr sil se může výrazně změnit v poměrně krátké době.

Riziko pro menší státy tkví v tom, že pro ně bude obtížné odhadnout, kdy strukturální tlaky převáží a donutí USA k odchodu. Zároveň je pravděpodobné, že ve snaze udržet strategické spojenectví s USA se tyto státy pokusí podporovat USA v jejich intervencionismu. Tato podpora však může prohlubovat zabředávání USA do bezvýznamných konfliktů a tím přispívat k dlouhodobému oslabení USA. Navíc potřeba vojenské podpory intervencí může vést k preferování lehkých, malých a specializovaných armád. Opustí-li však USA Evropu náhle, octnou se menší státy v sevření regionálních mocností, bez klíčového spojence a bez relevantní armády. Z pohledu regionálních mocností by se jednalo o unikátní příležitost pro (omezenou) agresi.

Mnozí namítnou, že (1) EU vytváří rámec pro mírové uspořádání (viz Sorensen 2001), pročež návrat k tradičnímu soupeření evropských mocností po odchodu USA nenastane; a (2) budoucí bezpečnostní integrace EU nahradí (z pohledu menších států v blízkosti Ruska) přítomnost USA. V první řadě je třeba připomenout, že realisté odmítají tezi, že ekonomická a institucionální spolupráce vylučuje budoucí mocenské soupeření (viz Waltz 1999, Mearshimer 2001). Za druhé, klíčovou otázkou je, co je příčinou hlubší bezpečnostně-politické integrace.

Zatím nejpropracovanější neorealistickou teorií integrace (vycházející z ofenzivního neorealismu) nabídl Rosato (2011). Dle něj mocnosti akceptují obrannou a zahraničně-politickou integraci jen pod tlakem extrémně silného protivníka, kterému by se v běžné alianci nedokázaly ubránit. Předchůdce dnešní EU vznikla a formovala se pod tlakem SSSR. S jeho zánikem postupně vyprchala i hlavní pobídka pro evropskou integraci. Jelikož současné Rusko je jen stínem SSSR, nelze očekávat, že by klíčové státy EU přistoupily k další integraci v oblasti bezpečnostní politiky. Možná trochu paradoxně, relativní slabost Ruska znamená, že se s ním budou muset menší státy středovýchodní Evropy vypořádat samy za sebe.⁷

5. Ponechání mezi Německem a Ruskem: možné reakce Česka

Možnost odchodu USA z Evropy vyvolává otázku, jak přesně by se v takovém případě změnilo geopolitické prostředí Česka. Předpokládejme (lepší variantu), že v Evropě vznikne rovnovážná multipolarita (pro rozpracování možných scénářů a jejich implikací viz Kofroň 2016), tj. že čtyři hlavní evropské mocnosti budou držet zhruba stejný díl moci. Zatímco z pohledu mocností se nejedná o krizový scénář, pro menší nárazníkové státy mezi Německem a Ruskem se jedná o poměrně nebezpečnou situaci.

⁷ Vymezený prostor neumožňuje podrobit Rosatovu teorii náležitě kritice, čtenáře proto odkážeme na polemiku Moravcsika, Parsonse a Rosata (2013).

Ačkoliv současné Rusko vykazuje jisté prvky revizionismu, nemá sílu, aby ohrozilo evropské mocnosti. Z jejich pohledu tedy Rusko není a nebude hrozbou vyvolávající potřebu společné akce, nebo bezpečnostní integrace v rámci EU (Kofroň 2016). Zároveň však Rusko vojensky převyšuje menší státy na východě EU. V případě odchodu USA by se Rusko mohlo pokusit ovlivňovat středovýchodní Evropu, třebaš i použitím hrozeb. Menší státy, s redukovánými armádami, by čelily kritické situaci. Bohužel se nezdá, že by Německo, jakožto Rusku geograficky nejbližší mocnost, mohlo (chtělo) sehrát roli ochránce menších států na východě EU.

Zůstane-li Německo bezjaderné, nebude reálně moci garantovat bezpečnost státům čelícím jaderné mocnosti. Pro Německo by bylo zřejmě výhodnější a realističtější dohodnout se s Ruskem na rozdělení neformálních zón vlivu. Stejně tak je ale možné, že Německo by se distancovalo od událostí na východě EU ve snaze získat čas pro své (konvenční a potažmo i jaderné) dozbrojení.

Jaderné Německo však nemusí být lepší alternativou. Jednak německá vláda by zřejmě musela přesvědčit nyní silně antimilitaristické obyvatelstvo o nutnosti dozbrojení. Bohužel dosažení tohoto cíle by pravděpodobně stálo na konstruování pocitu extrémního vnějšího ohrožení, kombinovaného s podporou (virulentního) nacionalismu. Vzhledem k historickým zkušenostem by takové Německo mohlo být menšími státy vnímáno jako hrozba. I kdyby se podařilo tento problém vyřešit, není jasné, proč by poměrně bezpečné jaderné Německo mělo zajišťovat obranu vzdálených a vojensky jen obtížně hájitelných (např. baltských) států. Bezpečnostní garance těmto státům by pravděpodobně znamenaly dlouhodobou a tedy vyčerpávající konfrontaci s Ruskem. I v tomto případě by tedy Německo mohlo nazírat případné ruské návrhy na rozdělení sfér vlivu jako rozumný kompromis. Přirozeně si lze představit i nehorší alternativu, kdy jaderné Německo obnoví své mocenské úmysly ve střední Evropě. Nemuselo by se nutně jednat o přímý zabor území. Spíše by se jednalo o tlak na podřízení se německé ekonomice a zahraničně-politické linii. V průběhu času, zejména při zhoršení celkové bezpečnostní situace v regionu by zřejmě tyto požadavky narůstaly a mohly vyústit ve spirálu podezírání a strachu.

Situace je o to horší, že jak ukazuje Fazal (2007), nárazníkové státy mezi dvěma mocnostmi vykazují zdaleka největší riziko zániku. Sousední mocnost totiž často (preventivně) zaútočí na nárazníkový stát z obavy, aby jeho území – jakožto vhodné strategické předpolí – nezískala druhá mocnost náhlým útokem, kterému by slabý nárazníkový stát nedokázal vzdorovat. Neboť takto mohou uvažovat obě sousední mocnosti, nárazníkový stát čelí hned dvojitému riziku. Jakékoliv zhoršení vztahů okolních velmocí proto může vyústit v jeho okupaci třebaš i do té doby přátelskou mocností.

Ve výše popsané situaci se nabízí několik, nikoliv bezproblémových, řešení. První řešení (fakticky pokračování současného stavu) spočívá v přenesení starosti o bezpečnost na naše aktuální či budoucí spojence (chování černého pasažéra). Máme-li silnějšího spojence, nabízí se možnost podporovat jej spíše symbolicky

a nevyvíjet výrazné úsilí k zajištění naší bezpečnosti (minimalizovat výdaje na obranu, neinvestovat do těžších zbraní apod.). Krátkodobě se jedná o levné a výhodné řešení. Bohužel, využije-li takový přístup více států v regionu, hrozí, že vznikne bezpečnostní vakuum. Dokud budou USA garantovat naší bezpečnost, negativní dopady takového chování zůstanou omezené. Odejdu-li však USA, ocitneme se v krizové situaci ještě slabší, než by odpovídalo naší populační a ekonomické základně.

V návaznosti na výše řečené lze považovat konvenční dozbrojení za logickou odpověď na změněnou geopolitickou situaci a také jako možné preventivní opatření. Vzhledem ke stavu české armády (The Military Balance 2013), jakož i omezené ekonomické a populační základně by však konvenční dozbrojení vyžadovalo radikální reformy. Především by se armáda musela přeorientovat na konvenční boj vysoké intenzity. To by vyžadovalo návrat k brancecké armádě se značnými zálohami. S ohledem na středoevropskou geografii by armáda musela výrazně posílit těžké mechanizované jednotky, protivzdušnou obranu atd. Z počátku by tedy byly nezbytné masivní investice a následně udržování vojenských výdajů zřejmě nad 2,5–3 % HDP.⁸

Problémy konvenčního dozbrojení jsou trojí: (1) Vysoké náklady mohou utlumit ekonomický růst a tím dlouhodobě podkopat relativní sílu Česka. (2) Vojenská služba a armádní výdaje nejsou v Česku příliš populární. Možným způsobem, jak toto změnit, je cílená podpora nacionalismu (Posen 1993). Bohužel nacionalismus může lehce přerůst v hypernacionalismus a fašismus. Ten může snadno vést ke vzniku kasárenského státu a tedy i konci liberální demokracie. (3) Ze strategického hlediska zůstává problém, že přinejmenším Rusko a Německo budou stále výrazně silnější a pokud bychom nezískali spojence, šance na odstrašení by byly omezené. To by přirozeně mohlo podlamovat vůli k obraně a snižovat naši již tak omezenou odstrašující sílu. Nakonec je otázkou, zda by se Rusko jako jaderná mocnost v případném konfliktu zdrželo (hrozeb) využití jaderných zbraní. Pokud bychom my nebo naši spojenci zůstali bez jaderných zbraní, v případné konfrontaci bychom čelili hrozbě (taktického) jaderného úderu.

To nás přivádí k poslednímu řešení, totiž k jadernému dozbrojení. Vzhledem k relativně slabému potenciálu a faktu, že přinejmenším jedna z okolních mocností vlastní rozsáhlý jaderný arzenál, nelze tuto alternativu předem zamítnout. Jaderné zbraně by sice samy o sobě nezabránily porážce v případě vypuknutí války, nicméně by (1) pravděpodobně znemožnily protivníkovi účinně vyhrožovat použitím jeho vlastních jaderných sil, či v případě eskalace (2) by zvýšily cenu za válku, což by mělo dostačovat pro odstrašení. Zjednodušeně řečeno, jaderné dozbrojení nabízí jinak nedosažitelnou míru bezpečnosti.

⁸ Údaj vychází z analogie s výdaji států jako Taiwan, Singapur, Jižní Korea (viz The Military Balance 2013).

Jaderné dozbrojení však není bezproblémové. Především, obstarání a udržování smysluplného počtu jaderných zbraní (odhadem desítky hlavic) by představovalo enormní ekonomickou zátěž (k ceně jaderných programů viz Horowitz 2010, Jonter 2010). Uvedené neznámá, že jaderné zbraně jsou mimo možnosti malých států obecně. Např. švédské rozhodnutí nepořídit jaderné zbraně nebylo primárně motivováno ohledy na ekonomickou nákladnost (viz Jonter 2010, Cole 1997). V současné ekonomické kondici Česka je však nepředstavitelné, že by bylo možné rychle vyvinout několik desítek jaderných hlavic, dostatečné množství (diversifikovaných a chráněných) nosičů (rakety, letadla, dělostřelecké náboje), aniž by to ochromilo ekonomiku.⁹ Situaci by navíc zhoršily ekonomické sankce, které by pravděpodobně byly uvaleny přinejmenším ze strany nepřátelských mocností. I v případě výrazného ekonomického posílení Česka by však vyvstávala otázka, zda je přesunutí zdrojů k jaderným zbraním, a tedy jejich odklon od konvenčních sil, strategicky výhodný.

Jaderné zbraně totiž samy o sobě nezaručují stoprocentní bezpečnost. Jelikož by Česko nemělo jadernou paritu s jadernou mocností, jaderné zbraně by především odstrašovaly silnějšího protivníka od užití jeho vlastních (taktických) jaderných sil (Waltz 1981). Je nepravděpodobné, že bychom (jako slabší strana) využili jaderných zbraní jako první v případě limitovaného zaboru území, provokací, útoku na naše spojence apod. Toho by přirozeně mohl protivník využít a bez dostatečné konvenční síly bychom nemohli reagovat (pro optimističtější pohled viz Waltz 1981). Je tedy zřejmé, že dilema jaderné nebo konvenční síly není triviální a заслужuje hlubší (vojensko-strategickou) analýzu.

Nakonec jaderné dozbrojení by mohlo být neuskutečnitelné ze strategické perspektivy. Jak ukazuje Monteiro, Debs (2014), slabé státy bez velmocenské ochrany mají mimořádnou motivaci získat nukleární zbraně. Jelikož však v případě úspěšného získání nukleárních zbraní jejich relativní síla (schopnost obrany) mimořádně vzroste, mají (nepřátelské) mocnosti velkou motivaci pro preventivní úder. Jelikož získání nukleárního arzenálu vyžaduje čas a je obtížné jej provést utajeně, nepřátelské mocnosti se nabízí lákavé okno příležitosti. Vyplývá, že Česko usilující o získání nukleárních zbraní by se pravděpodobně stalo terčem preventivního útoku některé mocnosti. Přitom, čím konvenčně slabší by Česko bylo, tím pravděpodobnější by byl preventivní útok.

Ekonomický růst představuje nezbytnou podmínku bezpečnosti Česka. Bez silnější ekonomické základny nebude možné (udržitelné) konvenční posílení, které by se mělo již nyní přinejmenším odborně diskutovat. A bez konvenčního posílení by ani získání jaderných zbraní nevedlo ke kýženému efektu. Uplynulá dvě desetiletí přinesla střeoevropskému regionu unikátní míru bezpečnosti.

⁹ Vycházejí z předpokládané ceny švédského programu, mohlo by se v počáteční fázi (nepočítaje základní výzkum a pořízení nosičů) jednat zhruba o 30–50 mld. Kč.

Udrží-li si však Čína vysoký ekonomický růst, může se Česko ocitnout ve výrazně nepříznivějším geopolitickém prostředí již v horizontu 10–15 let. Jelikož vlastní přerod geopolitického prostředí může být velmi náhlý (viz čtvrtý scénář), politická elita si může problém uvědomit až příliš pozdě.

6. Závěr

Ofenzivní neorealismus umožňuje identifikovat klíčové faktory současné bezpečnostní situace Česka a načrtnout hlavní kontury její geopolitické budoucnosti. Teorie tedy poskytuje zajímavý odrazový můstek pro teoretický i aplikační rozvoj neoklasické geopolitiky. Zopakujme, že se jedná zřejmě o nejpesimističtější teorii současných mezinárodních vztahů, což dává naději, že představené scénáře jsou přespříliš pesimistické.

Přijmeme-li základní platnost teorie, geostrategické vyhlídky Česka se odvíjejí od přítomnosti USA v Evropě. Jejich odchod by vedl k dramatickému zhoršení bezpečnostní situace. Českým strategickým zájmem je proto udržení USA v Evropě. Poroste-li však Čína dalších deset až dvacet let rychleji než USA, k odchodu dojde bez ohledu na naše úsilí. Proto, ač spojenectví s USA zůstává prioritou, nelze mu obětovat vlastní zahraniční a bezpečnostní politiku. Konkrétně v otázce výstavby ozbrojených sil je třeba pečlivě vážít, zda momentálně výhodná opatření (specializace armády, důraz na expediční mise) nemohou v dlouhodobějším horizontu představovat strategické riziko. Rozhodování zde přitom závisí na představách o budoucím vývoji, na scénářích.

Neboť mnohá politická rozhodnutí stojí na (bohužel často nejasně odvozených) scénářích, nabízí se zde společenským vědcům příležitost jak vstoupit do veřejné debaty (nejen o geopolitice). Disponujeme-li jasně specifikovanou, nejlépe i empiricky prověřenou, kauzální teorií, není důvod, proč ji neaplikovat na budoucí případy splňující základní předpoklady teorie. Výhodou teoreticky odvozených scénářů je explicitnost výchozích předpokladů a logiky jejich odvození. To zvyšuje šanci odhalit problematické výchozí předpoklady, logické chyby, nebo naopak kontra-intuitivní výstupy. Zde však vyvstává problém, neboť v geografii nalézáme spíše omezené množství teorií s jasně definovanou kauzální strukturou. A bez ní je vytváření scénářů problematické. Geografové tak mnohdy budou volit mezi (1) dospecifikováním již existující geografické teorie, nebo (2) využitím vhodné negeografické teorie. První, lákavější, možnost vyžaduje opatrnost. Dospecifikování teorie totiž může vytvořit teorii novou, neprověřenou akademickou diskusí a empirickými testy.

I ty nejlépe artikulované scénáře nutně odrážejí omezení teorií vystihujících jen úzký výsek komplexního světa. Dává tedy smysl porovnávat (shodné a rozdílné) výstupy scénářů odvozených z několika soupeřících teorií. Varujme však

před neuváženým eklecticismem. Ten v lepším případě zvýší počet proměnných ovlivňujících výstupy scénáře bez vyjasnění jejich vzájemných vztahů. V horším případě vyústí v míchání neslučitelných teorií (jejich částí) a vytváření scénářů ad hoc bez jasné vnitřní logiky.

Literatura

- BECKLEY, M. (2012): China's Century? Why America's Edge Will Endure. *International Security*, 36, 3, 41–78.
- BIDDLE, S. (2004): *Military Power, Explaining Victory and Defeat in Modern Battle*. Princeton University Press, Princeton.
- CHERNOFF, F. (2007): *Theory and Meta Theory in International Relations*. Palgrave, New York.
- COLE, P. (1997): Atomic bombast: Nuclear weapon decision-making in Sweden, 1946–72. *The Washington Quarterly*, 20, 2, 233–251.
- DOYLE, M. (1997): *Ways of War and Peace*. W.W. Norton, New York.
- DODS, K. (2008): Counter-Factual Geopolitics: President Al Gore, September 11th and the Global War on Terror. *Geopolitics*, 13, 1, 73–99.
- DRULÁK, P. (2006): Between Geopolitics and Anti-Geopolitics: Czech Political Thought. *Geopolitics*, 11, 3, 420–438.
- ECKSTEIN, A. M. (2007): Intra-Greek Balancing, the Mediterranean Crisis of c. 201–200 BC, and the Rise of Rome. In: Kaufman, S. a kol.: *The balance of power in world history*. Palgrave, New York, 71–98.
- ELMAN, C. (2004): Extending Offensive Realism: The Louisiana Purchase and America's Rise to Regional Hegemony. *APSR*, 98, 4, 563–576.
- FEARON, J. (1991): Counterfactuals and Hypothesis Testing in Political Science. *World Politics*, 43, 2, 169–195.
- FAZAL, T. (2007): *State Death: The Politics and Geography of Conquest, Occupation, and Annexation*. Princeton University Press, Princeton.
- GOWA, J. (2011): The Democratic Peace After The Cold War. *Economics & Politics*, 23, 2, 153–171.
- GILBERT, D., LAMBERT, D. (2010): Counterfactual geographies: worlds that might have been. *Journal of Historical Geography*, 36, 3, 245–252.
- GLASER, C. (2010): *Rational Theory of International Politics*, Princeton University Press, Princeton.
- HAKFOORT, J., POOT, T., RIETVELD, P. (2001): The Regional Economic Impact of an Airport: The Case of Amsterdam Schiphol Airport. *Regional Studies*, 35, 7, 595–604.
- HOROWITZ, M. (2010): *Diffusion of Military power*. Princeton University Press, Princeton.
- JERVIS, R. (1976): *Perception and Misperception in International Politics*. Princeton University Press, Princeton.
- JONTER, T. (2010): The Swedish Plans to Acquire Nuclear Weapons, 1945–1968: An Analysis of the Technical Preparations. *Science & Global Security*, 18, 2, 61–86.
- JUNIO T. J., MAHNKEN T. G. (2013): Conceiving of Future War: The Promise of Scenario Analysis for International Relations. *International Studies Review*, 15, 3, 374–395.
- KAUFMAN, S. a kol. (2007): *The balance of power in world history*. Palgrave, New York, 71–98.
- KEOHANE, R., MARTIN, L. (1995): The Promise of Institutional Theory. *International Security*, 20, 1, 39–51.
- KINSELLA, D. (2005): No Rest for the Democratic Peace. *APSR*, 99, 3, 453–457.

- KOFROŇ, J. (2016): Futures of Europe: Building the Model for Neorealists and Their Critics. Nепublikovaný manuskript, https://www.academia.edu/22550265/Neorealist_Futures_of_Europe_Building_the_model_for_neorealists_and_their_critics, 43.
- LAŠ, L., BAAR, V. (2014): Japonská geopolitika imperiálního období. *Geografie*, 119, 4, 364–383.
- LEWIS, D. K. (1973): *Counterfactuals*. Blackwell, Oxford.
- LIJPHARDT, A. (1971): Comparative Politics and the Comparative Method. *APSR* 65, 3, 682–693.
- LIN, G., WANG, C. (2009): Technological Innovation in China's High-Tech Sector: Insights from a 2008 Survey of the Integrated Circuit Design Industry in Shanghai. *Eurasian Geography and Economics*, 50, 4, 402–424.
- LEVY, J. (2008): Counterfactuals and Case Studies. In: Box-Steffensmeier, J., Brady, H., Collier, D. (eds.): *Oxford Handbook of Political Methodology*. OUP, New York, 627–644.
- LEVY, J. S., THOMPSON, W. R. (2005): Hegemonic Threats and Great Power Balancing in Europe, 1495–2000. *Security Studies*, 14, 1, 1–30.
- LIEBER, K. (2011): Mission Impossible: Measuring the Offense–Defense Balance with Military Net Assessment. *Security Studies*, 20, 3, 451–459.
- MAMADOUH, V. (1998): Geopolitics in the nineties: One flag, many meanings. *GeoJournal*, 46, 4, 237–253.
- MEARSHEIMER, J. (2001): *Tragedy of Great Power Politics*. Norton & company, New York.
- MEARSHEIMER, J. (2010): Why is Europe Peaceful Today? *European Political Science*, 9, 387–397.
- MEGORAN, N. (2008): Militarism, realism, just war, or nonviolence? *Critical geopolitics and the problem of normativity*. *Geopolitics*, 13, 3, 473–497.
- MEGORAN, N. (2010): Neoclassical Geopolitics. *Political Geography*, 29, 4, 187–189.
- MILLER, B. (2010): Explaining Changes in US Grand Strategy: 9/11, the Rise of Offensive Liberalism, and the War in Iraq. *Security Studies*, 19, 1, 26–65.
- MONTEIRO, N., DEBS, A. (2014): Strategic logic of nuclear proliferation. *International Security*, 39, 2, 7–51.
- MORAVCSIK, A. PARSONS, C., ROSATO, S. (2013): Europe United, by Sebastian Rosato: A Symposium. *Security Studies*, 22, 4, 773–820.
- OLSON, M., ZECKHAUSER, R. (1966): An Economic Theory of Alliances, *The Review of Economics and Statistics*, 48, 3, 266–279.
- Ó TUATHAIL, G. (1999): Understanding critical geopolitics: Geopolitics and risk society. *Journal of Strategic Studies*, 22, 2–3, 107–124.
- PAPE, R. (1996): *Bombing to Win*. Cornell University Press, Ithaca.
- PASHAKHANLOU, H. (2014): Waltz, Mearsheimer and the post-Cold War world: The rise of America and the fall of structural realism. *International Politics*, 51, 3, 295–315.
- POSEN, B. (1993): Nationalism, the Mass Army, and Military Power. *International Security*, 18, 2, 80–124.
- POSEN, B. (2000): The War for Kosovo: Serbia's Political-Military Strategy. *International Security*, 24, 4, 39–84.
- PRIME, P. (2012): Sustaining China's Economic Growth: New Leaders, New Directions? *Eurasian Geography and Economics*, 53, 6, 688–701.
- ROSATO, S. (2003): The flawed logic of democratic peace theory. *APSR*, 97, 4, 585–602.
- ROSATO, S. (2011): *Europe United*. Cornell University Press, Ithaca.
- SORENSEN, G. (2001): *Changes In Statehood: The Transformation Of International Relations*. Palgrave, New York.
- STRANGE, S. (1996): *The Retreat of the State*. Cambridge University Press, Cambridge.

- SYLVAN, D., MAJESKI, S. (1998): A Methodology for the Study of Historical Counterfactuals. *International Studies Quarterly*, 42, 1, 79–108.
- The Military Balance (2013): Europe, The Military Balance, IISS, London, 113, 89–198.
- TOFT, P. (2005): John J. Mearsheimer: an offensive realist between geopolitics and power. *Journal of International Relations and Development*, 8, 4, 381–408.
- VAN EVERA, M. (1998): Offense, Defense, and the Causes of War. *International Security*, 22, 4, 5–43.
- WALT, S. (1985): *Origins of Alliances*. Cornell University Press, Ithaca.
- WALTZ, K. (1979): *Theory of International Politics*. Waveland Press, Illinois.
- WALTZ, K. (1981): The Spread of Nuclear Weapons: More May Better. *Adelphi Papers*, 21, 171.
- WALTZ, K. (1999): Structural Realism after the Cold War. *International Security*, 25, 1, 5–41.
- WENDT, A. (1999): *Social Theory of International Politics*. CUP, Cambridge.

SUMMARY

Tragedy of small power politics: geostrategic perspectives of Czechia through the lenses of offensive neorealism

The article introduces theoretically deduced scenarios as a method promising enhanced social relevance for (not only political) geographers. In an attempt to illustrate promises of the scenario-building efforts, the article constructs scenarios of the Czech geostrategic future.

Scenarios may be defined as (future-oriented) counterfactuals. Due to this, a causal theory (defining key actors and variables) is the central part of the scenario-building efforts. This very fact, however, means that theories without a clear causal structure cannot serve as a backbone for deducing scenarios.

The scenarios were deduced from the theory of offensive neorealism. According to it, states live in an anarchical environment, defined by the absence of higher authority enforcing security. On this account, (even purely security-seeking) states should seek as much power as possible. Nevertheless, existing limitations in power projections prevent states from gaining a global hegemony. Regional hegemony is a maximum a state can achieve (like the USA). A regional hegemon should preclude the emergence of a peer competitor by preventing powers in other regions from gaining the very same status.

In this world of constant competition, the unique peacefulness of the post-cold war Europe is a welcomed byproduct of the U.S. involvement. As long as the USA stays in Europe, structural pressures (otherwise leading to renewed regional power competition) will be weakened. Considering, however, that the threat of a hegemonic war in Europe has faded away along with the demise of the USSR, one has to ask how long the USA will be able and willing to stay in Europe.

Assuming that the American strategic goal is to prevent China from gaining regional hegemony, the U.S. presence in Europe depends on: (i) the relative speed of the Chinese growth; and (ii) the U.S. preference of isolationism vs. interventionism. A relatively slow economic growth of China would enable the USA to stay in Europe. If the USA stays, the Czech geopolitical environment will remain stable and secure. Nevertheless, even under these favorable conditions there is a risk that the USA will leave Europe due to internal pressures. These pressures may arise from disaffection with an overly interventionist foreign policy leading to costly and protracted conflicts on the periphery (like in Iraq and Afghanistan). Nevertheless, if China grows rapidly

in the next two decades, the USA will be hard-pressed to withdraw from non-strategic regions (like Europe) in order to balance China whose strength will be rising. Actually, an attempt to keep forces in non-strategic regions would only accentuate the power differential between China and the USA. In the long run, it would only strengthen pressures forcing the USA to leave Europe in order to balance China. To sum it up, if China continues to grow, the USA will, sooner or later, leave Europe.

Without the US pacifier, European powers will return to the state of traditional power competition. Nevertheless, the prospects of European powers do not seem particularly grim, as the probable balance of power would not facilitate a hegemonic war. However, the security prospects of small buffer states between Germany and Russia are grim. Worse, neither a freeriding, nor conventional or nuclear armament provides an ideal solution. The first strategy essentially saves money in exchange for creating a dangerous security vacuum. The second, and third – while to some extent increasing our military power – may easily lead to an economic slump. Should the USA leave Europe, the key factor for improving Czech security is an enhanced economy, which could support at least a modest conventional armament yielding deterrence.

Fig. 1 Relative power of China vis-à-vis the USA, 2010–2035: Three variants. X axis: years, Y axis: Chinese GDP in nominal as percentage of U.S. GDP. Full curve: basic variant (based on International Monetary Fund expectations), Long-dashed curve: Lagging USA, Short-dashed curve: Lagging China. Source: see online data addendum A. Footnote: The basic variant arises from a prolongation of the forecast from the IMF data. Alternative variants work with a slowed-down growth of the USA and China.

Fig. 2 Relative Chinese Power in Eastern Asia. X axis: years, Y axis: share (%) from regional GDP. Full-curve: relative Chinese power. Source: online addendum B. Footnote: For the definition of the region see on-line addendum B. The forecast is based on IMF data and a prolongation of the expected trends until 2025.

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji anonymním recenzentům a zpravodajovi článku za jejich podnětné připomínky a návrhy, které napomohly zkvalitnit text. Dále bych rád poděkoval Michalu Smetanovi za cenné komentáře k předchozí verzi textu.